

ВСЕСВІТ

К. 6178

1934

ЦЕНТРАЛЬНА
= НАУКОВО-УЧЕБНА =
БІБЛІОТЕКА

З М І С Т

Оповідання:

Заповіт ротного . . . В. Зорін.

Нариси:

Культурні осередки
в Донбасі . . . С. Марголін

Нова поліклініка . . . Я. Брік.

10 років Комсомолу Я. Вельський.

Актор-кріпак
М. Щепкин . . . В. Чернець.

В дні підпілля . . . П. Нізар.

Апшеронський факел Ф. Курган

Жінка в гро-
мадянську війну . П. Григор'єв.

З жовтневих днів . . Н. Л—ко.

На обкладинці — малюнок М. Ше-
глова — Напередодні Жовтня.

№ 45
4-го листопада
1928 року

ВСЕСВІТ

ХАРКІВ,
вулиця Карла
Лібкнехта № 11

Фундатор В. БЛАКИТНИЙ

К. А. 76

Зміна зміни

ЦЕНТРАЛЬНА
НАУКОВО-УЧБОВА

П. Ф. Дрейман

тов. Янсон

тов. Керсон

П. І. Лучін

А. Ф. Дрейман

ЗАПОВІТ РОТНОГО

(Епізод з громадянської війни)

Володимир Зорін

ОСІНЬ 1919 РОКУ була холодна та дощовита. Одного дня, коли дощ безперестанно лив зранку, шляхом від міста Дубосар до станції Воронківської простягся 400-й радянський стрілецький полк. Командир полку, поглядаючи на небо, вкриті чорними хмарами, сунувся. Позаду чот поволі тягся полковий обоз. Кінна розвідка, що завжди співала в походах, йдучи на чолі полку, — тепер мовчала. З одягу кавалеристів лилася вода. По обличчях їм розповзлися чуприни і волосся висіло брудними шматками. Коні сковзалися і йшли, похнюпивши голови.

Вечоріло. Злива меншала. Червоноармійці кричали наперед, щоб кавалеристи дізналися, чи далеко ще тягнеться отой „гак“ до станції. Раптом пролунав гострий барабаний дріб.

— Що це? — вдивлялися червоноармійці вперед.

— Ага, аж ось де вона, проклятуша! — радісно розітнулося по лавах полку. Недалечко випливала з туману станція. Злива перейшла в дрібний дощ. Сонце велично виглянуло з-за хмар і золожило промінням воду, що струмила по землі. Червоноармійці повеселішали і, шуткуючи, ляскали передніх по мокрих спинах. Кіннота вишикувалася по три, голосно і в лад співаючи „Варшавянку“. За годину полк уже метушився на невеличкій станції. Червоноармійці вантажили в теплушки обоз. У двох передніх вагонах розмістили командири з родинами, що з ними від'їздили з України; відступ ішов у напрямку на Київ.

В кутку першого вагону вкладав спати дружину командир роти Нікіфоров. Рік тому він одружився з сиріткою Ніною. В теплушці було душно. Ніна тремтіла, — вона трохи нездужала, бо була вагітна на восьмому місяці. Нікіфоров заклопотано закутував її шинелею.

— Не турбуйся, Івасику, мені тепліше.

Підтикавши їй шинелю, Нікіфоров розстелив гімнастюрку й ліг

поруч. Потяг рушив. В задніх вагонах чути було гармонічне веселі співи. В класному вагоні командир полку Колясников та його помічник Орлов схилялися над мапами.

* * *

Петлюрівці, користаючись з відходу Червоної Армії, ком займали всю місцевість. Дізнавшись, що південна червоних відходить залізницею, вони захопили станцію і пиль, сподіваючись перешкодити відходу. 400-й полк, який зився не доїжджаючи станції. Ліворуч до колії підходили.

На дві сторони послано розвідку. Почали наступати на станцію. Незабаром розвідка зв'язалася з бригадою Котляревського, що йшла на Бершадь, — і вже опівдні наступала вся бригада. Поміж бригадою й ворогом, що заліг ценом уздовж залізничної лінії, почалася стрілянина. Від станції хтось біг у напрямку до роти. На вузлісї його зустріли червоні кавалеристи.

— Поспішайте!.. На станції... комуністи... — Він похитнувся змахнув руками і впав. З роти ринула кров.

Кавалеристи швидко підхопили його, але було пізно. Він вже не дихав. Підбіг Нікіфоров.

Фото „Рамая“

— По...
Що він ка...
— Как сі...
поспішати...
ції, там ко...
Нікіфоров...
побіг до...
кілька хв...
звідти ви...
кінна роз...
подалися...
ції. Піхот...
ком „ура“...
бігла до...
Роспоча...
метна й р...
стрілянин...
вона кінн...
летіла на...
ззаду. Стр...
змовкла. В...
сподівано...
неверу че...
петлюрівц...
гублено к...
назад і пер...
лися з чер...
кіннотою...
400-го по...
нилася. —...
Але...
мить—і к...
прорвавши...
тлюрівців...
до станції. На

— Вперед! — пролунала команда Нікіфорова. Піхота кинулася до кам'яного будинку. Двері й вікна станції було відчинено. В залі третього класу на підлозі лежало в крові п'ять чоловіків.

— Не встигли... — глухо сказав Нікіфоров, нахилившись до чоловіків. Кілька червоноармійців, що разом з ним вскочили до станції, стояли осторонь.

— Води... — почувся тихий стогін з підлоги. Нікіфоров нахилився, — в вічі йому кинулися нашивки на синьому жупані. Поранений здригнувся і витягся.

— Готовий... — сказав Нікіфоров.

— А ти хто такий?! — раптом скрикнув він: під столом скупився гладкий чоловік. Кавалеристи підійшли до столу.

— Та я той... Я ж ваш... їй-бо... — перелякано бурмотів він, швидко спід столу.

— А чого це ти — цивільний, а на голові оселедець? — запитав Нікіфоров, гостро дивлячись на нього. Той хутко схопився руками за голову й боязко зиркнув на труп.

— Це хто заснятий? — підняв Нікіфоров карточку, що впала на підлогу з кишені цивільного: „Перша волосна нарада“, був відпис на звороті її.

— То... сестра з сім'єю, і... — огрядний чоловік знову зиркнув на вмерлого.

Перехрестивши цей погляд, Нікіфоров кілька раз пильно подивився на вбитого й на карточку.

— Хто їх убив? — повернувся він до цивільного.

— Я... ні я... не знаю...

— Одяг де взяв? А ну, кажи... швидко...

Цивільний впав навко-

лі.

— Простіть... я... діти...

... я не вбивав... я лише

... я...

— Зніми з нього одяг. — Ци-

вільний незрозуміло глянув.

— Ну візьми свій і поверни

... назад.

— С-с-січас, — тримлячи ци-

вільний почав скидати з трупа

... одяг. Червоноармійці зацікавлені

... придивлялися. Скинувши

... штани, цивільний змі-

... до одягу роздобував і застобував

... на жупані. Нікіфоров

... : та не возись ти опу-

... чортове, — роздягай коли...

... слова застрягли йому в горлі.

... широкими очима дивилися

... спини вбитого. Від крику

... Нікіфорова цивільний переляка-

... сів жупан, — спина оголо-

... і криваві літери вдарили

... очей: комуна...

... Короткий постріл...

... Для собаки й кулі шкода!

... вохмуро сказав Нікіфоров,

... лаючи нагана.

... За кілька хвилин біля станції

... чути команду: Рота, шагом

... а вперед!

... Знявся легкий, майже про-

... тий туман. Зелено-жовта шітка

... піби ховалася в своїй зелені

... ушній доріжці.

... Через Попільницький місток

... рушав до Бершаді.

... *

... Торгове, гомінке містечко

... шав у 1919 році було тоскне

... жне. Мешканці ховалися по

... . Де-не-де на вулицях

... купки військових.

... Бершаді до села Н-го роз-

... алася велика галявина; на ній

... ввався ввесь обоз пів-

... ої групи, а обоз 400-го пол-

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

... .

Тепло, Нінуся. Ходімо й ми на кладовище! — говорив до дружини Нікіфоров.

За кілька хвилин вони йшли до кладовища.

— А знаєш, Івасю, ще тільки тижнів зо три лишилося... загаянула в вічі чоловікові Ніна. Нікіфоров міцніше притиснув її руку до своїх грудей.

На кладовищі зійшлося багато військових. Одні просто розмовляли, інші їхали, де-не-де стояли купки співаків.

— Васю, милий, тут людно й гомінко, може ми пішли б кудись.

— Гаразд ходім он туди, — він показав рукою на другу сторону кладовища, що до неї підходив лісок, — це якраз біля роти.

— Трохи далеко, проте ходім потихенько, щоб я розім'ялася, бо в мене аж ноги занімили: цілими ж днями не злажу з воза!..

Вони пішли наспростець. Ніна тягалася до квітів, що пишно розквітлилися поміж могилами.

— Шкода, що ти шинелю не взяв, я б сіла, — сказала Ніна, — бач, трава яка вохка!..

— Ну, та це я швидко виправлю. Ти постій хвилиночку, я збігаю по шинелю.

— Не барися тільки, Івасю!

— Чого ж то б я барився? Це он рукою дістать.

Нікіфоров швидко побіг до чоти. Раптом з лісу: Тра-та-та-та!.. Бух!.. бум-м-м!.. несамовиті крики „Слава-а! Слава-а!“ З лісу бігла лава петлюрівців з рушницями напереваги і вже перескакувала через рів, що був сажнів за двадцять п'ять від чоти.

— „В ружье!“ — скоманду-

вав Нікіфоров. Червоноармійці кинулися до рушниць, і якось раптом самі почали стріляти.

— „Слава-а!“ — ще дужче загреміло, але вже з боку кладовища.

Нікіфоров скам'янів. Раптом рванувся вперед. Знову вибух скаженої стрілянини, крики: „слава“... „ура!“...

— Товариш командир, вас поранено, — почув він.

Спід рукава струмочком текла кров. Плече рвало й пекло. Нікіфоров рішуче підвів голову.

Петлюрівці, зустрівши опір, залягли цепом з боку лісу й кладовища. Рота Нікіфорова, відстрілюючись, почала відходити. Стрілянина зменшилась. Нікіфоров повів роту долиною до житомирського шляху. Біля села татакали кулемети й греміли гармати. Ворог, скориставшись з відпочинку червоних, підкрався лісом і вдарив зненацька з трьох боків.

Уже рота сховалася в долині, коли знову „слава-а!“. Від лісу на неї летіла петлюрівська кавалерія. Рота побігла.

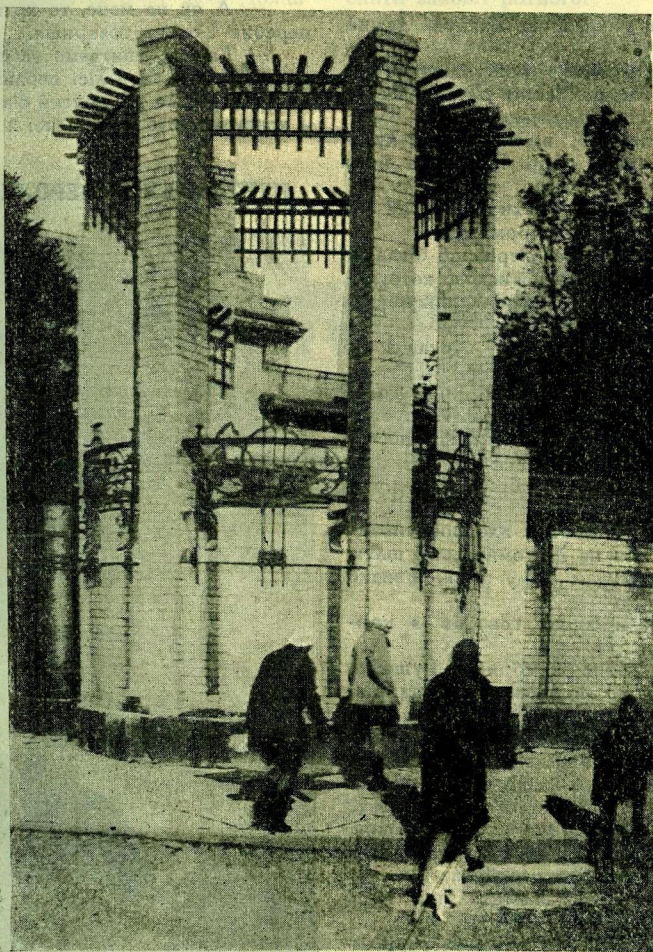
— Стой! Стройся! — кричав Нікіфоров, але за скаженим вогнем його зовсім не чути було. Він вискочив наперед роти й підвів догори руки. Маневр удався, рота почала гуртуватися навколо нього.

— По кавалерії... пальба... Ротою! Рота-а-а!

В цей момент назустріч петлюрівській кавалерії вирвалася червона.

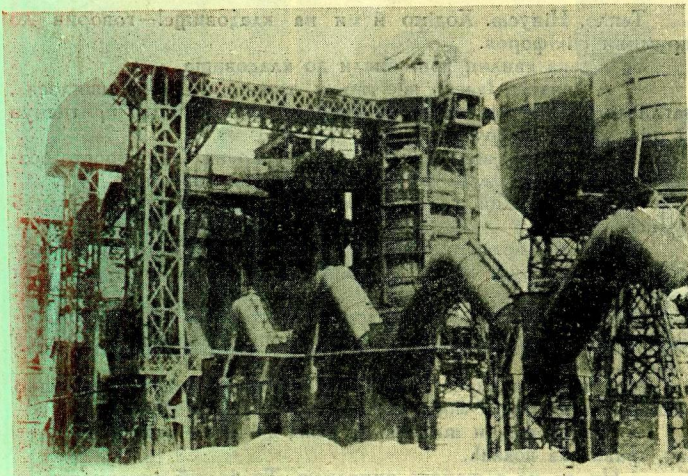
— Плі! — крикнув Нікіфоров. Кулі посипалися в гущу кінноти, що вже зійшлася в рукопашній.

Користаючись з кавалерійської сутички, Нікіфоров швидко прорізав роту через ліс на позицію червоних. Звіден рота наступала на міст, де стрілянина зливалася в якийсь витя. Червоноармійці 400-го полку стійко захищали міст. Тільки-но рота ростишувалася на горбах ліворуч мосту, як спереду, з криком „слава“, бігли на міст петлюрівці. Цокали рушниці, раз-у-раз бухали бомби. Рота Нікіфо-

Павільйон-альтанка захопленого більшовиками паладу царської балерини Кшесинської. Однє з місць, звідки говорив у 1917 р. до робітників і салдат В. І. Леніна

... близько сільського кладовища. Тихо було навкруги. За мовами, що їх мала бригада, петлюрівці стояли за десять метрів. Другого дня мав бути великий перехід від Бершаді до Житомиру. Стоянку вирішили скористати, як денний відпочинок. На галявину посходилися жінки військових.

За постановою ВРНГ на Маріупільському заводі кол. „Провіданс“ в 1929 році буде пущено дві доменні печі, що стояли нерухомі з 1917 р.

рова та її кулеметчики наставили гармати на ворога. Але командир мовчав, пильно вдивляючись у шлях. Лави петлюрівців вже близько. От-от захоплять міст. Вже порівнялися з флангом чоти.

— Плі! — несамовито крикнув Нікіфоров. Бахнув дужий випал.

— Плі! — вдруге випал. Ворог задріжав і розгублено сунув назад. Стрілянина дійшла апогею. Перший набій петлюрівської гармати на удар збив „Максима“ Нікіфоровської роти. Кулеметчик Стюпа, молодий хлопець років 18, відскочив від кулемета і неприродно закрутився на однім місці. Із живота його вилізли й висіли кишки.

— Рятуйте!.. товариші!.. рятуйте!.. — Бахнув другий на удар, і замість Стюпи з'явилася глибоченна чорма яма.

Раптом загудів міст. „Ура“ червоної кавалерії, що бігла на ворога, розірвало в повітрі стрілянину. Під натиском котовців, петлюрівці відійшли. До мосту стягувалися червоні, шикуючись по полках.

На мосту лишився один кавалерист, що іноді пускав з кулемета на ворота кілька куль.

— Товариш Одуд, — звернувся до комбата Нікіфоров, — голос його переривався, — я не можу зараз відійти з ротою. Відпустіть мене на годину. Я знайду її. Вона певно заховалася десь у лісі, або ж на кладовищі.

— Комбат! — почувся дзвінкий голос комбрига. Одуд, не відповівши Нікіфорову, поскакав на голос.

Нікіфоров нетерпляче чекав на комбата, але побачивши, що той від відкомбрига швидко понісся на Житомирський шлях, він гукнув на свого помічника і сказавши йому щось, швидко побіг до лісу.

За півгодини Одуд повернувся й знову говорив з комбригом.

— Тоді поспішаймо! — почувся голос комбрига. — Рушайте за планом, — додав він, звертаючись до полкових командирів. Одуд під'їхав до другої роти 400 полку.

— Товариш Нікіфоров передав мені командування ротою, а сам побіг у ліс, — доповідав йому помічник командира другої роти. Командир полку, що йому тільки-но казав про це Одуд, наказав виділити кількох кавалеристів на допомогу Нікіфорову. Вилучили трьох. Це були: партизан Сенька, що його вже тричі поранено, спритний розвідник циган Іван, що йшов з бригадою майже з Бесарабії, і відділком Яковенко, що перебував у полку вже другий рік. Вони уважно слухали наказ комбата про їхнє завдання.

Була темна ніч та дрібна осіння мигичка. Полки рушали Житомирським шляхом. Від колони 400-го полку відокремилася трое верхівців і попрямували до лісу. Зрідка прорізувзв тишу сторожовий кулемет на мосту.

* * *

Світало. В гущі лісу під здоровим дубом стояло трое коней, біля них трое кавалеристів; з них двоє спали, а третій сидів біля дуба. Черга вартувати була цигана Івана. Докуривши в рукав цигарку, він почав будити товаришів.

За кілька хвилин Сенька й Іван пішли на розвідку, а Яковенко лишився біля коней. Дорогою розвідники умовилися уда-

вати з себе селян, що в них червоні забрали ніби то під а вони, мовляв, покинули коней, аби лише втекти. Такий порадив Іван. Задоволений ішов він жартуючи із Сеньки. Тував і той, та коли ліс скінчився, веселість їхня зникла. цевість — не дуже знайома. Де зараз петлюрівці — вони не за-

— Треба було хоч би нагана взяти, — тихо сказав Сенька. — На біса? Чи ти забув, що тепер на кожнім кроці о-кують? — відповів Іван.

— Так то так, а все ж без зброї в таких ділах трохи

— Що?.. Страшно? Може чкурнеш назад? Шкода, що захопив сала для твоїх п'ят! — сміявся Іван.

— Ну, якого ти біса регочеш? Це ж тобі не циган табір, де тільки й роботи, що сміятися весь день.

Іван люто глянув на Сеньку, але той уже всміхався.

— Ач!.. Ач!.. Як пику скривило! Ну, і гаряча ваша ська кров! — Іван хотів щось сказати, але в цей момент по церковний дзвін.

— Знаєш що? — раптом повернувся він до Сеньки, — селом, наче селяни до церкви, і може рознюхаємо дещо ротного.

Сенька згодився і вони пішли до села.

На околицях села нікого не було. Вже біля церкви бабуся розповіла їм, що в селі ніякого війська немає. Р-чики швидко збігли до річки й низом пішли на кладовище.

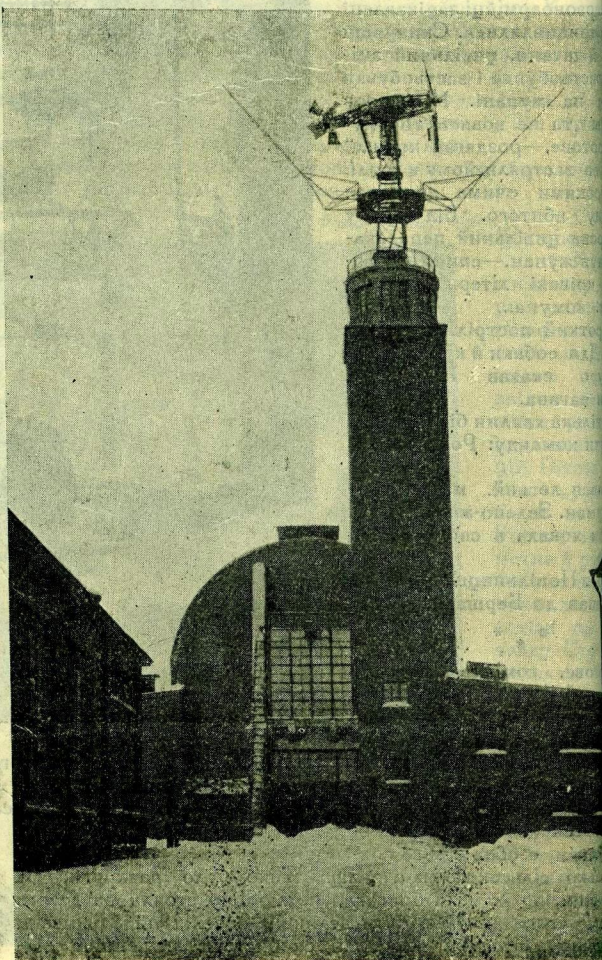
— Власне, чому ми йдемо саме до кладовища? — за- Сенька, йдучи позад товариша.

— Як чому? Я ж перед самим наступом петлю- бачив там жінку ротного, то от може вона десь поблизу валася. Проте, хто його зна, — може він і знайшов уже її.

— А як на мене, то краще тихенько розпитати на се- перебив Сенька товариша.

— Гаразд, питаємо на селі, а спочатку все ж подив- на кладовищі та в лісі поблизу. Он, бачиш оту могилку! показав рукою на другий бік кладовища, де видно було м- з хрестом, — ото ж біля неї й бачив її.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ АЕРОДИНАМІЧНИЙ ІНСТИТУТ (ЦАІ)

Башта, де випробовують аероплани

Обоє вони були певні, що на кладовищі нікого не знайдуть, а проте якось мимоволі поспішали туди.

За кілька хвилин вони вже підходили до високої й широкої могили, що тільки здалека здавалася маленькою.

— Нема й нічого не видко! Шкода, що могили не говорять, — може вона розповіла б нам, де шукати ротного. Ну, що ж, давай відпочинемо та порадимось, що робити далі.

Не чекаючи відповіді товариша, Іван сів на горбок, що був кроків за десять від могили і, діставши кисет, почав крутити з махорки цигарку.

— Сідай, закуримо „самкуринського-самкрошинського“. Тут же й тобі вистачить, — казав він, витрушуючи останню махорку з другого клаптик паперу.

— Тільки бери обома руками, бо, бач, вітер роздува, а валяри, брат, катма—остання. На, держи, я свою крутитиму... Та держи ж, кажу тобі!..

Але, глянувши на Сеньку, він одразу ж замовк. Товариш його пильно в щось вдивлявся.

— Куди це ти дивишся? — запитав Іван, повівши очима за поглядом Сеньки. — Що це?! — Іван підвівся і вдивлявся широкими очима за могилу. Ступив крок і... остовпів. Обличчя йому обіда. Іван стиснув кулаки. Груді його високо здіймалися. Вітер розвівав волосся на голові. Він стояв, страшний і красивий у своїм обуренні.

— У! Звір! Звір!

Перед Іваном — жахлива картина: по той бік могили лежала Ніна. Голова закинута назад. Обличчя скалічене жахом. Живіт її було проткнуто штиком гвинтовки. Трохи далі лежав Нікіфоров. Ні, вже не Нікіфоров, а обрубок... Ноги відітнуто. Одна рука лежала поруч голови, друга — кроків за п'ять далі. Долішній чепець звернуто набік.

Іван увесь затремтів. Чи не здається йому?!

Нахилився нижче, пильно вдивляється... Корчі пройшли йому тілом.

Ні!.. не здалося!.. Ледве-ледве блимали очі... Не людина — не труп... Воно ще жило, намагалось щось сказати. Але не ротом, — широка кривава рана говорила. Замість слів, булькотіла кров.

— Ще говорити?!.. — ледве чути запитав Степан.

— Це заповіт помсти, — кризь зуби витиснув циган.

Із кривавої рани почулося хрипіння.

Дужче забулькотіла кров. Іван схопився за пояс, але...

Очі ж все блимали... І здавалося благали: скоріше!.. скоріше!..

Іван схопив каменюку, що лежала біля могили. Сенька одвернувся. Дивлячись якось набік, Іван підняв камінь...

Щось хрюснуло. Іван весь дріжав... По обличчю йому котилася піт.

— Так, так... — це треба було... Даруй мені, ротний!.. Ми здійснимо твій заповіт, — прошепотів він забілими вустами і, не оглядаючись, швидко пішов до товариша, що чекав на нього в кінці кладовища.

* * *

Вночі знов дрібний осінній дощ. З лісу тров верхівців погналі на Житомир.

На третій день після відходу від Бершаді 400-й полк росташувався в маєтку кол. графа Ніроди, під самим Київом.

Осіннього вечора в саду, біля маєтку, циган Іван розповідав червоноармійцям про долю Нікіфорова й його дружини.

Збір скінчився пізно. Цю ніч по всіх закутках графського маєтку єдина думка і єдина мова червоноармійців були — здійснити заповіт ротного.

А ранком другого дня південна група з'єдналася з Богунськими полками північної червоної армії — і наступала вже на Київ, де засіли Денікин та Петлюра.

Над вечір над Київом маяв червоний прапор.

Червоногвардійці атакують Зимовий Палац у 1917 р.

ДЕСЯТЬ РОКІВ КОМСОМОЛУ

ХТО ЦЕ СКАЗАВ, що ленінському комсомолу тільки 10 років?

Адже ж святкуємо одинадцяті роковини Жовтневої перемоги. А хіба можна відокремлювати Жовтень від революційного запалу робітничої молоді, що пліч-о-пліч зі своїми старшими братами самовіддано билася на барикадах.

Один рік життя історія вкрала в комсомола. Але тільки рік організаційного життя. Однорічній дитині було ніколи займатися різними формальностями. Здобувати волю, битися за революцію, боронити революцію—ось що вимагав момент, а організаційні справи почекають.

І справді, почекали. Тільки 29 жовтня 1918 року було скликано в Москві з'їзд РКСМ, що й поклав початок організації.

Дитина зареєструвалася. Народилася ж вона рік тому. Навіть трохи раніше.

3 вересня 1917 року спілка соціалістичної молоді виборгського району в Петербурзі, що йшла під прапором більшовизму, ухвалила таку постанову:

„Ми, юнаки, вимагаємо озброєння всього народу, робітників перш за все. Ми вимагаємо передати всю землю трудовому народові до установчих зборів.

Ми вимагаємо контролю над виробництвом. Ми вимагаємо нещадного оподаткування всіх капіталістів“...

Навколо більшовизму зростала надійна молода гвардія. І коли в переджовтневі дні в деяких більшовиків зароджувалися вагання, голос соціалістичної молоді червоної Пресні звучав унісон з голосами старих випробуваних бойців.

„Коли РСДРП(б) не поведе на бій робітничої маси, то робітнича молодь перестане вважати партію більшовиків за свого пророка й заганьбить її, і прокляне, і сама візьме на себе провід виступом. На вулицю! До зброї! На барикади!“

Але партія не загубила довір'я революційної молоді. Жовтень переміг. За виразом Леніна Росію було відвоєвано в багатих для бідних, у визискувачів для трудящих...

Роки боротьби позаду. Немає вже в лавах теперішнього комсомолу перших бойців. Багато загинуло на численних фронтах громадянської війни, інших забрала партія. Нове по-

коління виростало за інших умов, мало хто пам'ятає і городового.

Але бойові традиції цих перших років великої героїки за них комсомольців нагороджено орденом червоного прапора. Вони проходять у повсякденну роботу комсомолу. Найчутливіше нерв соціалістичної країни—вони скрізь, де тільки поставити перешкоди, йдуть на бій.

Першими були комсомольці на фронтах, першими на привітстві, коли потрібні героїчні зусилля для звільнення зруйнованої країни.

Першими виступають у Всесоюзній культурній боротьбі на великий бій з неурожаю, клятою спадщиною п'яного побуту, релігійними забобонами, брудом.

У наш вік великого зусилля всіх творчих сил, не дивлячись на ще величезні перешкоди, на неминучі бої, що далі, то ясніше починає зорятися, прекрасне завтра. Сама не помічаючи, бити велетенську роботу швидко-швидко згорає.

Наше покоління швидко сходить з історичної сцени. Але велике щастя ця величезна зарядка енергії, що нестримно потікає в грудях нашої молоді й джерелом своїм має великий комсомол. Почате більшовиками діло переходить у руки.

Комсомольці великою дією не тільки робітничої маси, але й для країни соціалістичної, що будується.

Силою, працею, що примушувати інших до праці.

Свої 10 років комсомол віддає прекрасною Всесоюзною боротьбою проти неурожаю, дикого творчого по-

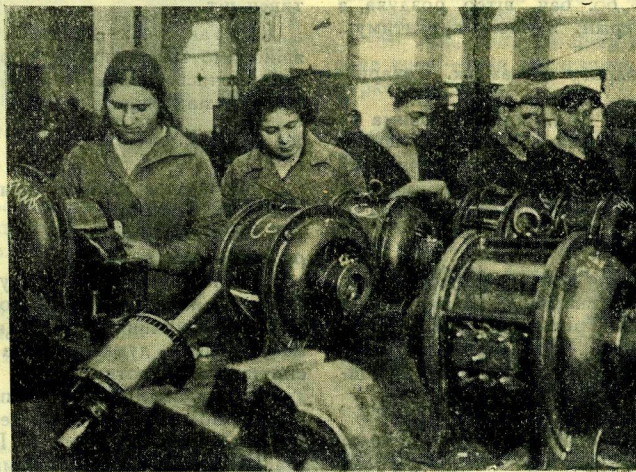
йдуть вільні радні ліку про перескільки. Том на культу фронті.

10 річна сторінка історії ВЛКСМ закрилася.

Авангард революційної молоді вступає в друге життя до нових славетних досягнень і перемог.

І коли перші перемоги здобував комсомол на фронті громадянської війни, то далші перемоги він здобуватиме на фронті боротьби з реакцією, хоч і безкровному, але не менш важкому—на фронті боротьби за соціалізм.

Я. Вел

Комсомольці на виробництві

29-го Жовтня—шість років шефства комсомола на флотом. На фоті передають Балтицькому флоту прапор від ЦК КСМУ в 1922 році

Нова поліклініка

(ЖОВТНЕВИЙ ПОДАРУНОК ХАРКІВСЬКОМУ РОБІТНИЦТВУ)

СВОЄРІДНІ „ножиці“ існують між тими вимогами що їх ставлять харківські робітничі маси до медицини й тими можливостями, що вона має. Зростає культурність мас, зростає

дини буде запроваджено в третій зразковий. Туберкульозний диспансер, розрахований на 200 душ. Велика дієтична їдальня. Дитяча молочарська кухня. Електролікування. Водолікування.

У поліклініці функціонуватиме поодинокий поки по всьому СРСР кабінет індивідуальної інгаляції, де хорі, заповишені пилом легені очищатимуться.

Таке очищення легенів у багатьох випадках замінить потребу в курортах.

Але поліклініка не тільки лікуватиме.

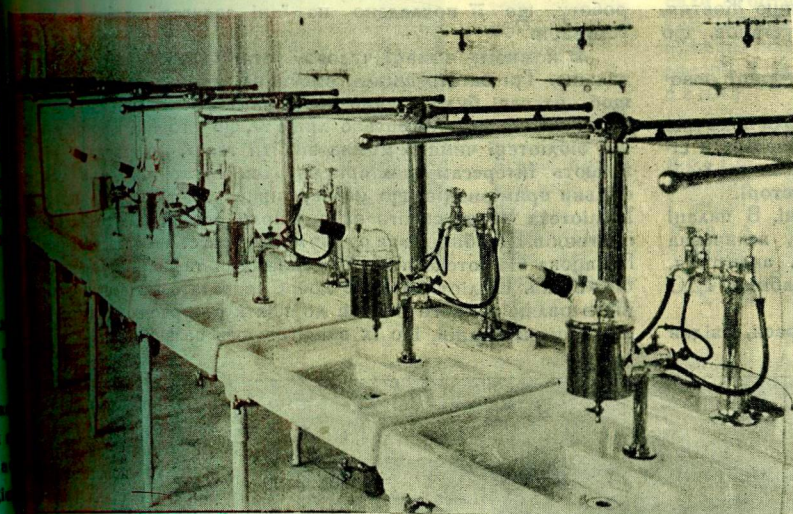
Вона даватиме й потрібні відповіді хорим, вестиме санітарно-освітню роботу.

Для цієї мети відкривається спеціальну залку на 700 чоловік.

Зразковою буде поліклініка й гігієнічною. Спеціальні механічні пилесоси, спеціальні фонтанчики для пиття без кухликів.

Вартість обладнання поліклініки—2½ міліони карбованців.

Я. Брік

Кабінет індивідуальної інгаляції

начаввертатися до лікаря. За всіма досягненнями діяльської медицини залишається багато галузі лікування, де хорому тісно в чергах, а в лікарських кабінетах бракує персоналу.

Тому кожне досягнення на цьому найважливішому фронті особливо радісно сприймається. Іде мова йде про живу людину, про ремонт вичапаного, виснаженого роботою організму.

Харківська окрінспектура здоров'я до 11 років жовтня виготувала прекрасний подарунок харківським робітникам. Біля Державного електричного заводу починає працювати третя зразкова поліклініка—одна з найбільших та устаткованих у Союзі. 4200 хорих щодня лікуватимуться. Це типичне медичне обслуговування хорой лю-

Мармуровий вестибюль санітарного музею поліклініки

Щербинівський палац праці

КУЛЬТУРНІ ОСЕРЕДКИ В ДОНБАСІ

Нарис С. Марголіна

ПІДРАХОВУЮЧИ наші досягнення на ХІ річницю Жовтня, ми не можемо обминути ту сітку культурних установ, що розкинулася по Донбасу.

Десять палаців праці правлять за штаби культурної революції в Донбасі.

Архітектура палаців суворя, скромна, навіть трохи похмура. Палаців три типи. Срий колір будинку немов зливається з сірим пилом, що здіймається з шахт, сірими б-раками та майстернями, пороскиданими навколо на великому просторі.

В середині палади не лише широкі, а й затишні. В палаці першого типу є до 100 кімнат, зала на 1100 місць, величезна сцена з доскональним монтажним устаткуванням, аудиторія, освітлена з двох сторін, музей природознавства, кабінет ТДО Авіоходу, спортивна зала.

На другому поверсі палаців широкі балкони-тераси, звідки духовя оркестра клубного гуртка звичайно кличе глядачів на спектаклі.

По всіх палацах устатковано світло за найновішою технікою. Воно досягає 90 тисяч свічок. На жаль, при такому сліпучому світлі не завжди показується відповідні спектаклі; часом ви зустрінете тут постановку серйозних і культурних театрів, часом скромні постановки клубних театральних гуртків чи випадкових колективів.

По всіх палацах чудові прожектори, але не всюди готові.

Не легко було збудувати палади праці, ще важче провадити в них ту велику культурну

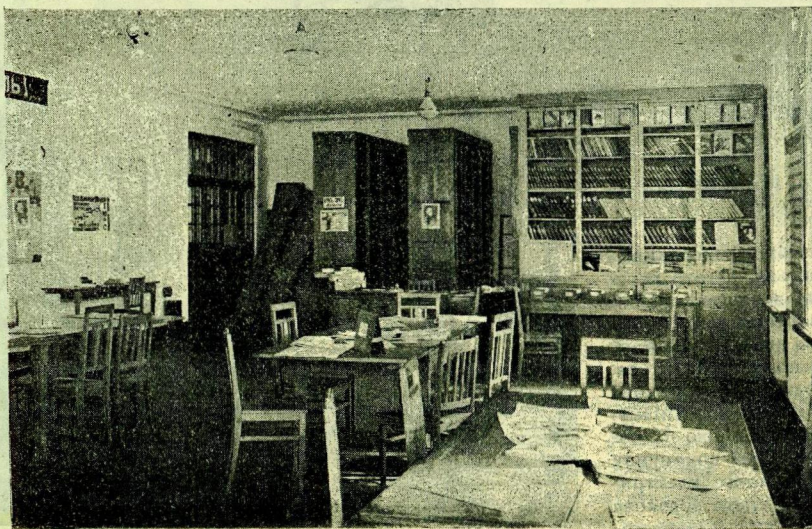
роботу, що їй покладено на їхні аудиторії, кабінети, семінари.

В кожному палаці чудово устатковано бібліотеку та тальню. Тут багато світла, розкішна мебля. Прикладено зусиль, щоб читачеві було зручно працювати. Дістати можна нові, багато газет. Кемсько лише те, що на 5 тис. книжок у ній бібліотеці чимало можна знайти таких, що навряд чи видають інтересам шахтарів-читачів. Багато книжок є та стільки примірників, що це перевищує навіть справжні пот. Бібліотека Петровського палацу праці завербувала до 600 платників. Щербинівська рудня має майже стільки передплат. Паладова бібліотека постачає книжками та інструктує пер бібліотеки. Бібліотеки дуже добре провадять виставочну роботу, підготовляючи свого читача до всіх культурно-політичних ратурних кампаній, що їх влаштовують палади праці.

В масовій роботі палади праці виконують революційні функції. Вони не пропускають ні одного знаменного дня та пристосовують до них вистави і гуртків.

Живо й цікаво ходять тут вечори тань і відповідей з боку представників мізацій: рудного, шахткому, ративних осередків, клініки, пожежного та міліції.

На родинних і ках після офіційної програми — невеликий доклад і традиційна вистава або концерт силами гуртківців. Тут і танцюють. Палади працімагаються поставити

Читальня-книгарня

туди клубної роботи: кооперативні вечірки, вечірки молоді, факультетних вправ, військової пропаганди, анти-релігійних дискусій то що.

Яких тільки гуртків нема при палацових клубах: гурток крою та шиття, гурток підготовки до робфаку, не згадуючи вже про гуртки гармоністів, духової, струнної, великої оркестри, шахматистів, української мови та місцевих гуртків образного, літературного і театрального мистецтва.

Звичайно, бракує тут досвідчених гуртководів і не так то легко погоджуються їхати сюди кращі кваліфіковані клубні інструктори.

— Донбасові бракує культурних сил.

Навколо палаців праці далеко ще не згуртовано тих озброєних знаннями клубної справи людей, що могли б збулити живе життя в їхніх порожніх ще кімнатах. Поодинокі ентузіастичні орунники сміливо й енергійно, розриваючись на шматки, працюючи на десяток і намагаючись виховати висуванців із шахтарської молоді.

Вийшовши з шахти, чорні від антрациту забійники, бурильники, кріпильники, відгрібники, вагонники, саночники, коногони, палимові, насипники, стрілочники, камеронники—що раз цікавіше заглядають до палаців праці, а в суботу і в неділю як пави пливуть до своїх палаців, сповнюючи їх галасом підчас аттракцій, між лекціями, виступами, виставами.

Клубні комісії в складі членів центрального клубу палацу намагаються оживити роботу й налагодити фінансово-господарську частину.

В ті дні, як видають зарплату, двічі на місяць—на руднях гуляють. Палаці праці виступають тоді на жорстокий бій з навколишніми пивними, силкуючись заволодіти увагою шахтарів. Замало робітників справді переходять з пивних до палаців, хоч тут починають з буфету. Гра в буфеті відбувається переважно на пляшках... ситра.

Праця шахтарів чи не найважча праця. На цій ділянці саме й треба виявити найінтенсивнішу роботу в справі культурного оновлення мас.

Роботи тут стільки, що й кінця не видно, а того, що зроблено досі—ще мало.

* *

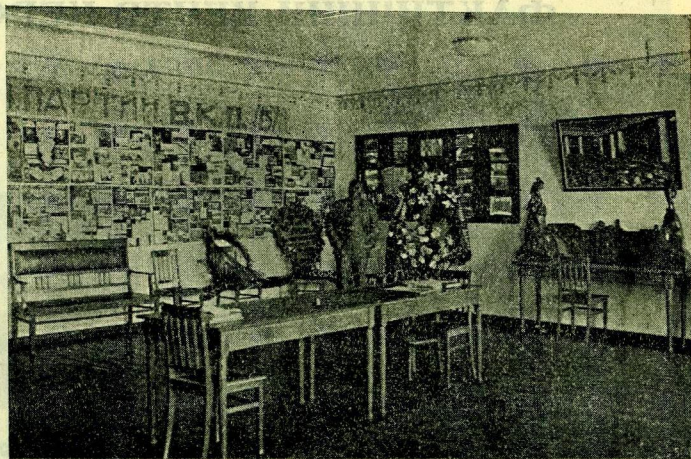
Сіро-бурі, присадкуваті, дебели кам'яні робітничі будинки суцільною ниткою перетинають селища шахтарів, схожі на німецькі передмістя по великих містах. В кожному будиночку дві просторі світлиці, кухня і льох, передня з вікном. Перед кожним будиночком невеличке подвір'я із службами. В таких будинках розселено робітників, що мають мінімум 15 років стажу.

Палац праці—це немов вищий ступінь шахтарського життя, що веде спід землі до своєрідного робфаку, до книжки, журналу, на лекцію, на кіно-сеанси, до театру, до самодіяльної творчості.

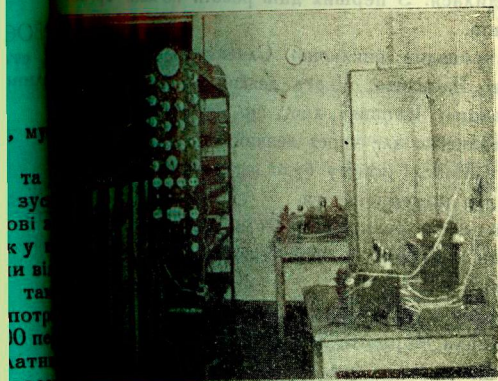
В перше літо існування палаців праці побували в Донбасі Державна Українська Опера, український театр ім. Заньковецької, художній пересувний театр руської драми „Красный Факел“, молодий театр студійних постановок. З московських театрів відвідав Донбас лише Театр Революції. Для „Всесоюзної Кочегарки“ цього, звичайно, надто мало.

Взимку в палацах праці провадитимуться виступи тих випадкових мандрівних труп, що зважаться приїхати сюди заради суботніх і недільних зборів. До піонерів наших, культурних робітників, що не злякалися донбасівських закутків, повинні приєднатися свіжі культурні сили. Питання про посилення енергії й роботи в палацах праці треба поставити на повістку денну, як одно з наших невідкладних і термінових завдань.

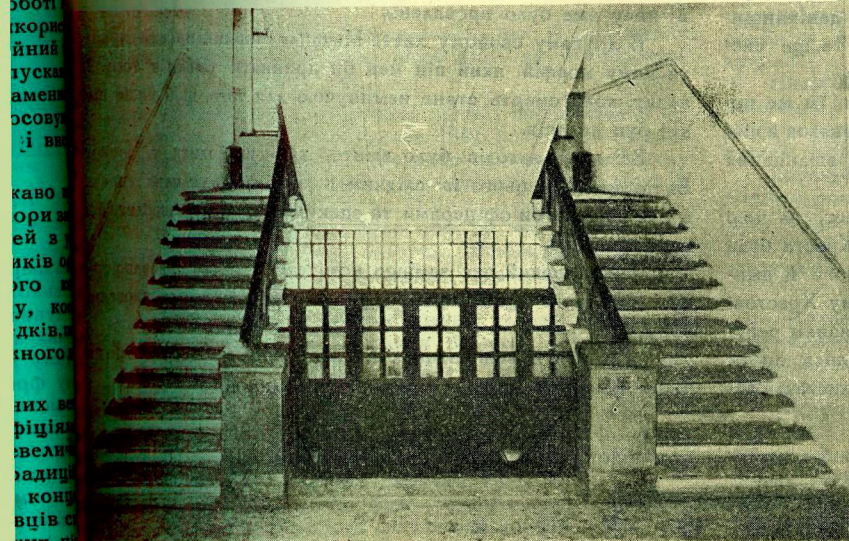
С. М.

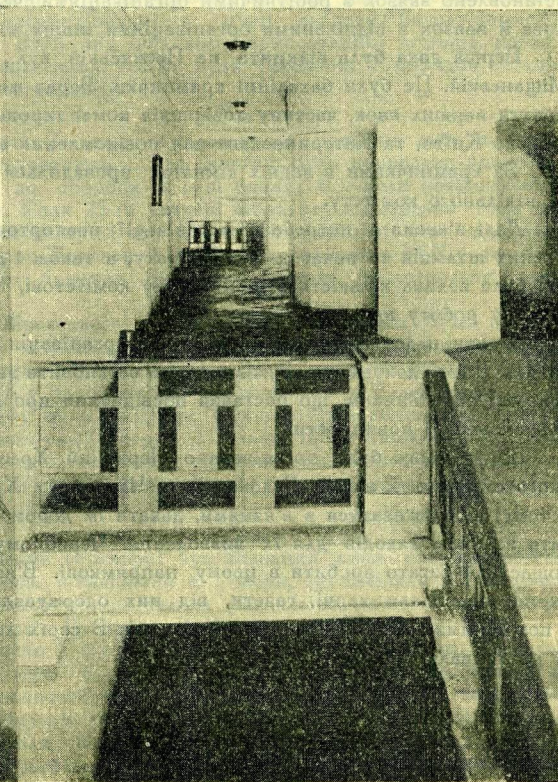
Кімната відпочинку

Радіо-кімната

Вестибюль палаців праці

ЦЕНТРАЛЬНА
НАУКОВО-УЧБОВА

ФАКТИЧНИЙ ЦЕНТР КЕРОВНИЦТВА ПОВСТАННЯМ,

ОБРАННИЙ ЦК БІЛЬШОВИКІВ

Ф. Е. ДЗЕРЖИНСКИЙ

И. В. СТАЛИН

М. С. УРИЦКИЙ

А. С. БУБНОВ

Я. М. СВЕРДЛОВ

16-го ЖОВТНЯ

1917 РОКУ

В ДНІ ПІДПІЛЛЯ

ПІДЧАС денікинщини до Харкова з Київів приїхав член Крайкому т. Михайло Чорний з мандатом від ЦККП(б)У для проведення роботи на лівобережній Україні. Перші організаційні збори були на Пушкинській вул. поруч із штабом генерала Май-Маєвського.

На цьому засіданні були присутні: Михайло Чорний, Колесников, Борух, Левітін і інші, тут було організовано перший підпільний комітет.

Перш за все було організовано явки, підібрано робітників, встановлено зв'язок з робітничими організаціями через т. Козлова й зв'язок з підпільними організаціями інших міст.

Перша явка була відкрита на Петинській вул., друга — на Міщанській. Це були бакалійні крамнички. Зараз же після відкриття перших явок, частину товаришів командировано за кордон, до Київів, та Катеринослава для повідомлення адреси і гасел. За крамничками в задніх кімнатах провадилася вся робота підпільного комітету.

Далі з'явилася потреба в організації паспортного бюро. Ріжних штампів та печаток часів царату, а також і денікинщини, була велика кількість в підпільному комітетові, та ще спеціальну роботу провадив гравер.

Бланки надсилали Катеринославська організація їм же посилала готові документи. Зуміли навіть встановити зв'язок з військовим начальником, що постачав посвідчення про звільнення від військової повинності.

Поруч цього було організовано Червоний Хрест, на чолі якого стояла т. Янова. Головна мета Червоного Хреста була в тому, щоб зв'язатися з в'язнями, давати їм допомогу й вжити всіляких заходів для їх визволення. Червоному Хрестові пощастило багато зроби в цьому напрямкові. В'язням регулярно надсилали харчі, газети, від них одержувалися листи з потрібними для організації відомостями. В своїх листах в'язні розкривали провокаторів.

Далі почали приїздити з центру ще товариші й робота в підпіллі налагодилася. З перших днів роботи почали організовувати друкарню.

Цю роботу провадив виключно Сливинський — робітник друкарні Яковлева. Через деякий час його було вкрито, як провокатора. Перший лист, що його випустили в друкарні, було перехвачено, але через деякий час приїхав з Катеринослава, т. Макс, і роботу було налагоджено. Випустили кілька листівок і два номери газети.

Ці листівки й газети розповсюджували комсомольці й комуністи в денікинських казармах, в робітничих районах і роздавали їх по парканах.

Не встигли ще як слід організаційно оформитися, як заарештовано Михайла Чорного; до цього приклав руку й Катер Картошин, що разом з ним приїхав. З тюрми Чорний повідомив підпільний комітет про номер мандата Катеринослава й про те, що він знав явки в Київів, Катеринославі. Повідомили всі міста, але в Катеринославі в явку вже було провалено.

В другому своєму листі Михайло Чорний просив прити йому морфій, який він мав би прийняти тільки в том випадку, коли смерть стане неминучою для того, щоб він не від рук палачів.

Всіляких заходів було вжито, щоб визволити т. Чорного. Зв'язалися для цього із слідчим в особливо-важливих справах, з денікинськими офіцерами та спекулянтами, але визволити не пощастило.

Через деякий час замість комітету було організовано комітет, для того щоб можна було конспіративніше провадити роботу.

...Енергія й непохитна лінія перебороли всі перешкоди в підпільній роботі.

робот
органі
бітв
уло
да
дру
туст
й
зліш
як
про
овар
та
ві,
ино
прис
ому
не

Юри
спра
ити

но
овад

оди

П. В

П. В

П. В

П. В

1917 рік. Червоногвардійці-робітники

3 ЖОВТНЕВИХ ДНІВ

Петінка в Жовтні

РЕВОЛЮЦІЙНА робота в Петінському районі (нині Плеханівському) м. Харкова поширювалася і охоплювала все більші маси робітників. Большевицька організація набувала навичок у керівництві масами і масовими робітничими організаціями. Уже з липня місяця 1917 р. в Петінському районі партія большевиків користувалася великим авторитетом серед робітництва.

Демонстрація 18-го червня 1918 р. в Ленінграді, що скінчилася катастрофою, наступ на фронті, піднесли революційну активність робітничих мас. Вони перестали довіряти тимчасовому уряду і вимагали передати всю владу до рук Рад.

Резолюції, що були прийняті на ДЕЗ'ї та ХПЗ, вимагали негайного припинення бойні і передачі влади до рук Рад. На засіданні большевиків у липневі дні робітники відповіли резолюцією протесту, що була прийнята на 7-ти тисячному мітингові паровозного заводу, в якій вимагали скасування смертної кари, скасування арештів революційних керівників і розгону державної думи.

Навіть „бабушка“ Брешко-Брешковська, що її викликали большевики і есери—не допомогла. Маси були за большевиків.

* * *

Думка про організацію озброєних загонів зародилася у величезній кількості під час святкування 1-го травня 1917 року. На більшовицьких зборах 7-го травня було ухвалено організувати бойову дружину. Організацію, навчання і керівництво цим загonom було доручено т.т. Сімкіну та Пастеру.

До 15-го травня в дружині було вже 50 чол. і 30 гвинтовок різних систем та навчальні патрони. Штиги для гвинтовок робітники самі виготовляли собі на заводі. Дві години на день робітники вчилися військовій справі.

За прикладом ВЕК'а робітники других заводів також поїхали у себе роботу що до утворення бойових дружин. 30-го травня у робітничому будинку була нарада представників дружин заводів Петінки; на ній були представники від ХПЗ, заводу „Гельферіх-Сале“ (нині „Серп і Молот“) від Південних майстерень, заводів Лейтнера й Шиманського й інших. На цій нараді було ухвалено інструкцію про бойові дружини й переіменовано дружини в загони Червоної гвардії.

В перших числах червня було організовано Петінський бойовий штаб Червоної гвардії з п'ятьох чоловік. Далі для розширення червоногвардійськими загонами (а вони щодня зростали) було утворено Центральний Штаб Червоної гвардії Харкова. Після липневих днів, коли повстало питання про

потребу кращого озброєння, було командировано т.т. Пастиря та Сербиченка за зброєю у Тулу.

Тульські робітники видали 400 гвинтовок, 40 кулеметів, 200 наганів і 100 ящиків патронів. Кількість червоногвардійців по підприємствах щодня зростала. Так на ВЕК'ові за короткий час кількість червоногвардійців зросла аж до 400 чоловік.

В середині вересня червоногвардійці довели свою витриманість і дисциплінованість: п'яні салдати Богодухівського полку, що були під впливом чорносотенної агітації, почали грабувати населення. Влада була безсилою і порядок встановили червоногвардійці.

* * *

В ніч під 2-е жовтня большевики привели себе в повну бойову підготованість. 25-го жовтня було проведено енергійну підготовку до оборони в разі нападу й чекали повідомлень з Ленінграду. Коли 25-го увечері зібралася Харківська Рада для продовження дискусій про арешт большевиків, було одержано телеграму про Жовтневий переворот, робітники ВЕК'у та ХПЗ підійшли до будинку Виконкому вітати пролетарську революцію.

Після Жовтневого перевороту в Ленінграді було послано делегацію з тов. Завицьким на чолі для розв'язання питання про націоналізацію заводу ВЕК. Це було санкціоновано, і до правління ВЕК'у були введені представники від робітників.

Боротьбу за оволодіння паровозобудівельним заводом робітники розпочали в серпні. І тільки після Жовтневого перевороту пощастило встановити робітничу контролю над виробництвом і фактичними господарями паровозобудівельного заводу стали робітники.

* * *

Жовтневий переворот був визваний лише самими робітниками Харкова. Меншовики ж і есери, що засідали в Радах, всіляко заважали встановленню радянської влади і намагалися віддати Харків Центральній Раді.

Робітники в більшості були за радянську владу. Показником цього може бути те, що перед самим приходом німців робітники паровозобудівельного заводу організували шпільну відправку продуктів харчування робітникам Москви і Петрограду, що голодували. Веківці довели свою відданість Радам, евакуювавши 150 вагонів цінних матеріалів, в більшості міді, на північ, щоб вони не досталися ворогові.

В боротьбі за Жовтень в Харкові Петінський, нині Червонозаводський, район стояв у перших лавах.

Н. А—ко

АПШЕРОНСЬКИЙ

Нарис Ф. Кургана

ПРО ЦЕЙ факел відомо дуже давно. Ще до мусульманської ери його знали. А про те, що в Сураханах виступала з землі нафта, знали навіть огнепоклонники. Назва Баку виникла пізніше. Раніш він звався „Бакуне“. Слово ж Бакуне виникло з персидського слова „бакудбе“, — це значить — вітровий удар. Вітрами Апшеронський півострів і зараз дуже багатий. Вітри сухі з пісками, часто навіть з морською галькою. Лише цього літа в Баку випало аж чотири дощі. Це немало дивує бакинське населення.

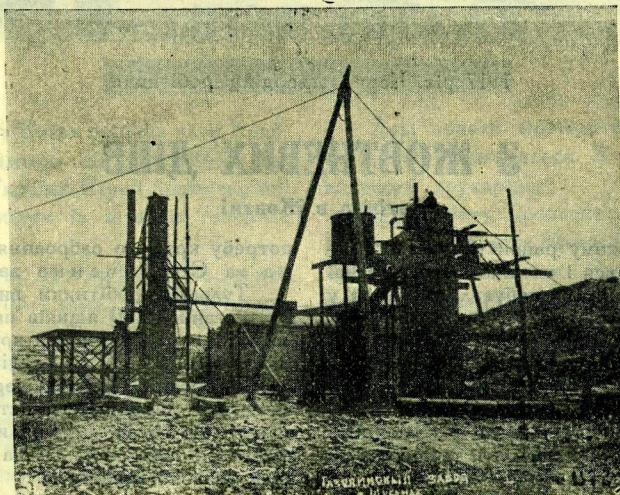
В XII сторіччі Баку належало арабам, потім у нім довгий час панували Ширванські хани. Навіть і до наших днів залишилися про них пам'яті — частина міста з монолітною горою кріпосних мурів навколо ханської резиденції. Після ханів, від кінця XVI й до початку XVII сторіччя тут хазяйнували турки, потім перси. На початку XIX сторіччя в 1806 році Баку став російським, а за нашої пам'яті, в 1918 році став радянським. З гаслами за соціалізм бакинські робітники виступили одними з перших, в 1902 році, а революційний рух у нім зародився ще в 70-80 роках, Баку має свою дуже багату й цікаву історію революційної боротьби з царством та білогвардійщиною. Коли в нас у 1905 році цюкували темну силу на єврейські селища, щоб затопити революційний рух у крові, то в Баку царат зумів нацькувати татарів на вірменів. Ще й досі бакинці добре пам'ятають „бакинську різанину“. За декілька днів пролилося ціле море крові. Тільки героїчними зусиллями молоді ще в той час, бакинської більшовицької організації пощастило припинити цю різанину й стати на перешкоді кривавому весіллю поліцейського уряду.

В 1918 р. численними жертвами своїх робітників (всі мабуть пам'ятають історію страти 26-х бакинських комісарів) — Баку купив собі рабство.

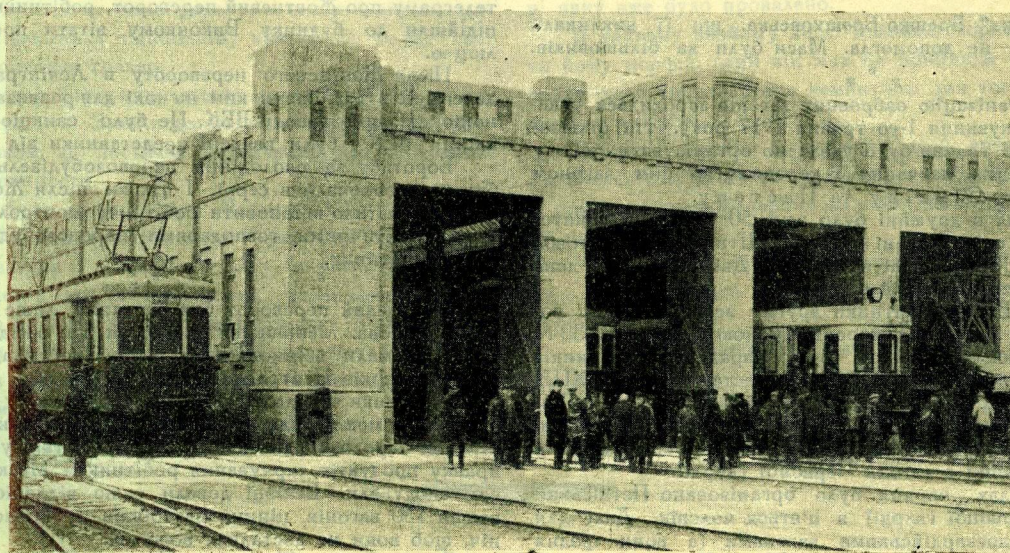
Зараз, коли ви під'їждите з Каспійського до Баку вночі, то вам здається, що ви підпливаєте до якогось казкового острова. На багаті кілометри беріг густо усяно фосфористим сяйвом електрики. Поводі в'їжджає в бухту й вас огні обгинають чарівним колом. Далеко в темнім обрії губиться біла тоненька смужка бакинських огнів на промислах і заводах. Ви дивуетесь морю огнів і незвичайній морській тиші в бухті. Ваша увага заповіжно малює собі місто з тихими глухими вузькими вуличками, з будинками без гострих європейських дахів, з високими вежами гострих мусульманських мінаретів. Але ви не встигли ви-

Бурова вишка на Бібі-Ейбаті

Газоліновий завод у Шурбанах

Вокзал Сабунчинської електричної залізниці

ФАКЕЛ

Фото С. Пернева

йти з пристані на бережну, як вам підносить несподіваний сюр. Правда, будинки без гострих дахів, але не східні й не європейські.

Чисті простори вулиці, монументальні будівлі під кубізм, нагадують Америку. Особливо наближається він до американського міста ввечері своєю приморською частиною.

Але й не тут його американське обличчя.

Дійсне обличчя Баку побачите, поїдете в Сурахани, Сабунчі, Бама та інші нафтопромислові райони. З шим американським ви зустрінете вокзалі електрозалізниці.

— Товаришу, як мені знайти ханський вокзал? — питаєте ви російською мовою візника.

— Сурхани? Сурхани пойдуть, красивий серій вокзал і там тебе Сурхани.

Ви добираєтеся, в який це бік, вулицю треба йти і вам візник поведе на схід, чи то на захід. Врешті ви зуміли, що вам треба просто звернути за ріг і перед вами вокзал. Якоюсь особливу згадується стиль цьому вокзалу.

До європейських монументальних мурів непомітно вкралися риси східної архітектури й він зачаровує.

Через кожні сімнадцять ліній до вокзалного перону стично підсковзує електричний потяг з 5-6 вагонів.

— Коли ми будемо в Сураханах?

— Через 28 минут — киньте бігу вам відповідь кондуктор. Точність незвичайна. Здається, що потяги й прислуга, починаючи від машиніста й до касирів, леглі якомусь прикованому матові. Не чути між ними нічого, довгих начальницьких поряджень і тієї тяганини, яку панує ще на звичайній залізниці. Тут бакинці справді американізувалися.

Слід би нашим деяким конунам повчитись у бакинців напрямком на Європу. Тут цей напрямок взято без „психічної істерії“. І напрямком — не психологічний, а

тричний. Зницію й вай у місті руджено зусиллями мих робіт за само значною могою руду. Потім різав окремим ритмічно стукує станку до станку. Регони з гома „Форд“ в ким рівні се. Тільки ній корова раванів казких — ішак ліниво з ноги

...вмітно його тепер у
...в степах. Його
...поховано елек-
...напрямою ра-
...Баку; йому
...тягати вантаж
...через рури, що
...засновано степ.
...визнавши своє без-
...перед машинами,
...ірри, по-ішачому
...своїй долі.
...За багато кіломет-
...від Абу вишок шос-
...й восьмидіючими
...теріями-рурами до
...міста б'ється
...рідина—нафта.
...Побробляють. Аз-
...нафта в цистернах ман-
...на багато сот кіло-
...трів в глибину Рад-
...ому, вона в пузатих
...піднімається
...Волгою. Азнафта
...дорогий і бажаний гість

Мусульманки миють килими

майже в усіх західно-європейських портах.

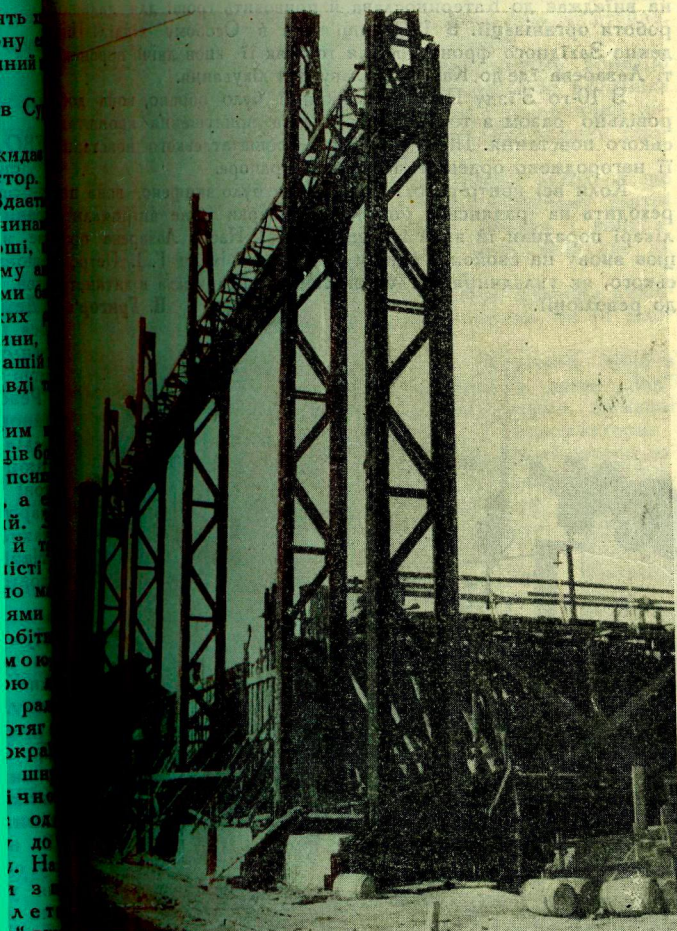
Давно колись російські нафтопромисловці нахвалилися бакинською нафтою освітити весь світ і змазати всі європейські машини. Тепер ця мрія не дає спати англіїцям. Мов хорти, вони пнуть на дух радянської нафти!..

Але історія зле по-жартувала над першими, зле жартує і над західно-європейськими нафтогилтаями.

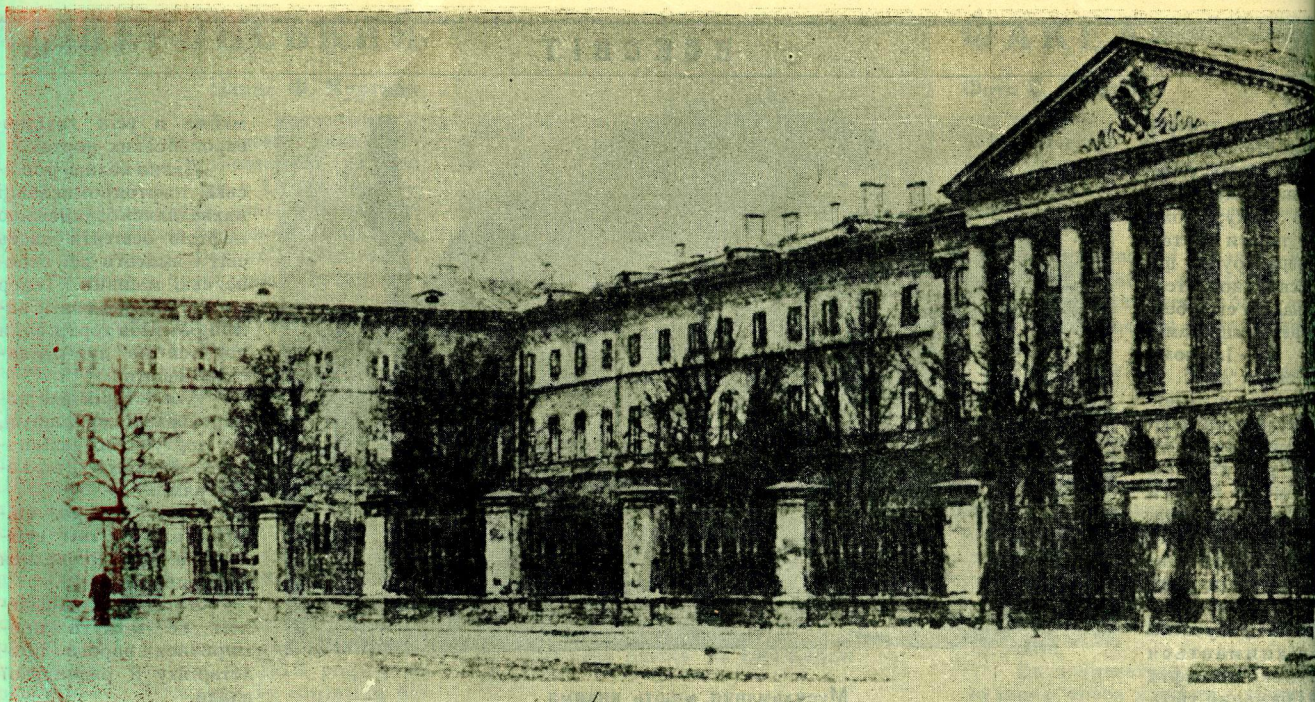
Баку, правда, світить, але не тим світлом, на яке сподівалися нафтопромисловці.

З радянським факелом не можуть примиритися вороги пролетаріату й радянської влади.

НОВИНИ З БУДІВНИЧОГО ФРОНТУ

Доменному цеху сталінського металургічного заводу будуються наймогутніші в світі газоповітровулки. На фоті ліворуч — по-
...но їх у процесі будови. Праворуч — нова електростанція в АМСРР, — її використовуватимуть переважно для зрошення
...засушливого Слободзіївського масива. На фоті — водопровідна труба в с. Карагаш.

1917 рік

ЖІНОЦТВО В ГРОМАДЯНСЬКУ ВІЙНУ

НАСТЯ ЛАЗАРЕВА

ЇЇ ЖИТТЯ, це життя революціонера, що всі свої сили кладе за справу пролетаріату. Вісім років їй було тоді, коли почала працювати на Брянському заводі. В 1915 році вона починає працювати в підпіллі. 1917 рік застає її одною з найактивніших робітників бойової дружини Червоної Гвардії.

Після Жовтневої Революції вона працює в цеховому комітеті.

Підчас наступу білих в 1919 р. вона попадає в полон до білих і тільки через чотири місяці після того, як „батько Махно“ заняв місто Катеринослав, її було визволено з в'язниці.

Далі Ревком надсилає її для роботи в Червоній Армії.

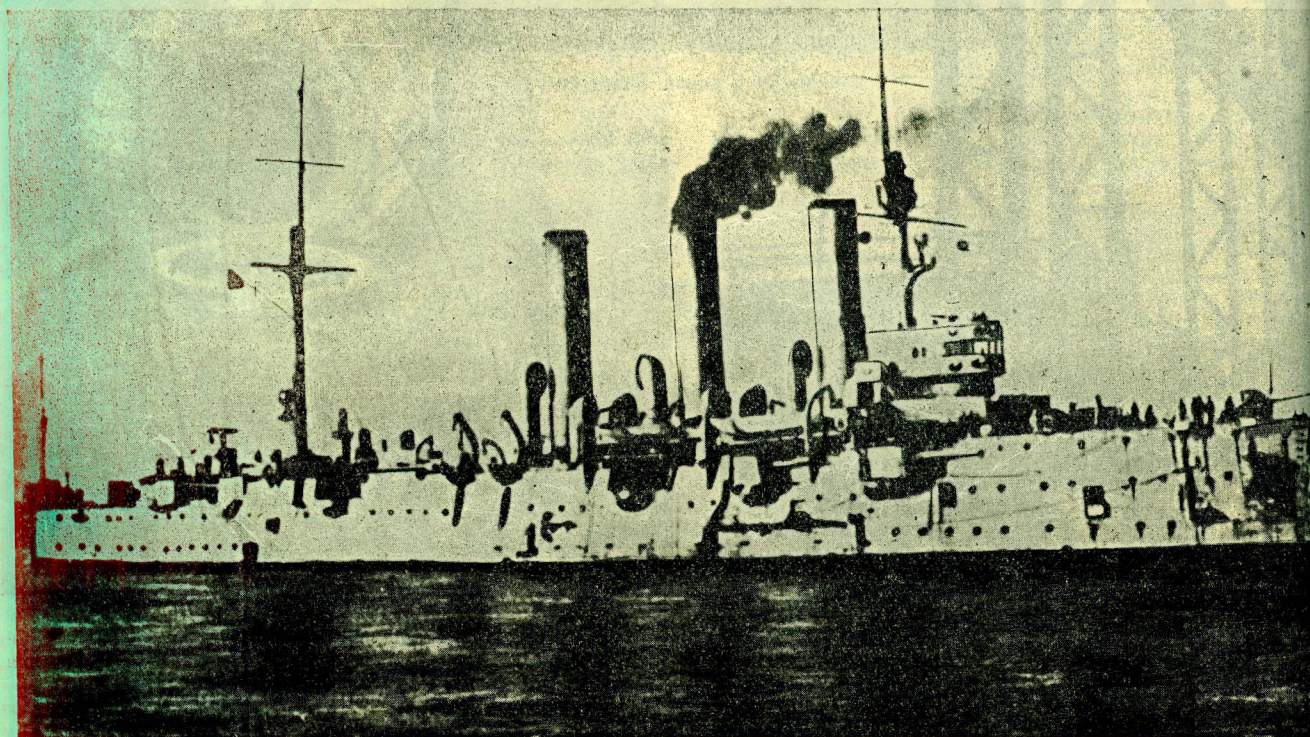
Працює вона на бронепотягу й підчас селянського повстання її було двічі поранено. Коли вона виздоровіла, її командували до загону Хмари для розвідок, після чого вона переходить до штабу 14-ої Армії й працює в II-му Червоному Козацькому полку і з загonom, що відбився від полку, вона перша займає Харків.

Виконуючи завдання Ревкому після заняття Харкова на виїзджає до Катеринослава й привозить гроші для роботи організації. В 1920 році вона в Особому відділенні Західного фронту. Після того як її знов двічі поранено, т. Лазарева їде до Катеринославу для лікування.

З 10-го З'їзду Партії, на який її було обрано, вона разом з товаришами, їде на придушення кронштадтського повстання. Після ліквідації кронштадтського повстання її нагороджено орденом Червоного Прапора.

Коли всі контр-революційні банди було знищено, вона переходить на раліанську роботу, але нерви її не витримали, лікарі порадили їй знов іти на завод і Настя Лазарева працює знов на своєму рідному їй заводі імені Г. І. Петровського, як укладниця цегли, так само як працювала в дитинстві до революції.

СМОЛЕНСЬК

1917 рік

„Аврум“

КРІПАК-АКТОР М. С. ЩЕПКИН

(1788-1863)

40 РОКІВ тому, 6-XI-1788 р., народився в сім'ї кріпаків, що належали поміщикам г. Волкенштейн, М и х а й л о Щ е п к и н, — кому довелося бути за одного з найбільших реформаторів театру кінця XVIII та початку XIX століття. При згадці про Михайла Щепкина спливають яскраві малюнки тогочасного театру, що власне виходив з кол. поміщицько-хатніх. Професійні труппи на Україні утворюються лише з кінця XVIII віку. Звичайний шлях організації таких колективів: чиясь енергійна ініціатива і два-три порівнюючи гарних акторів, а решта зовсім підготовані. Отже і художньо-виставочний рівень цих труп був великий.

Та й вершки „культурного світу“ — поміщицька громада — ставилася з приривом до лицедіїв, актори ж прагнули знайти собі „покровителів“, що матеріально підтримували б їх. Це ж актора, в разі відвідин пана, — лакейська, де з великої пані пани інколи частували чаєм.

Для України ця доба в характерна боротьбою двох впливів: російського та польського. Власне, тодішній театр на Україні був жалюгідною мішаниною. „Двох акторов нет, которые бы говорили одним наречием“ — пише мандруючи по Україні Долгорукий. Панували в театральному мистецтві залишки класичних традицій, що виявлялися в низці застиглих норм, шафретів і штампів: в умовній, штучно-напруженій декламації, зовнішній грі, декоративності та високому мовному „штилю“ театру. Театр був абсолютно чужий дійсності й одірваний від життя.

І ось у такий час через кріпацтво, розриваючи всі пуття звичайного свого хисту, приходить в театр свіжий, енергійний, автономний працівник М. Щепкин. Широкий приятель Т. Г. Шевченка, він прокладає собі шлях до слави й визнання видатного актора тодішнього часу.

Батьки Михайла Семеновича Щепкина працюючи при дворі князя навчали його в початковій школі м. Суджі. Уперше хлопчик побачив і захопився театром при дворі Волкенштейна, для розваги пана виставлялися комічні п'єски.

В школі за допомогою вчителя учні виставляють комедію „Уморокова „Вадорщица“ і тут хлопчик вперше грає служника Іларіона. Вистава справляє велике враження і городничий заохочує молодих акторів вдруге грати в нього. Це перший театральний дебют М. С.

Вчиться М. Щепкин у Курській губернській школі й ще більше знайомиться з театральним життям в місцевому театрі Кривоносова (допомагав музикантам носити літаври і контрабаси й за це дивився вистави). Переписує ролі, виступає як фальор і з молодечим запалом вивчає ролі.

Та освіта за для кріпака вже достатня і М. Щепкин лишається при дворі пана на становищі чи то служки, чи то ділового.

1805 року йому щастить виступити на Курській сцені в професійному театрі, граючи Андрія-поштаря в драмі „Зоя“ Ересьє. Проходить його виступ гарно, викликаючи загальні заохочення. Цей день сповнений радощів для малого актора.

З 1808 р. Щепкин починає грати, як постійний актор-комік, слава про його гру виходить за межі губернії і з 1816 р. він вже в Харкові, в групі Штайна. Трупа мандрує по Україні. З 1818 р. осідає в Полтаві, — тут є по-дійний театр з директором — письменником І. П. Котляревським. Щепкин грає в цілій низці комедій кінцем Котляревський р. 1819 готує до постановки „Наталку-Полтавку“, а незабаром „Москаль-Чарівник“. Ролю Виборного й Чупруна грає Щепкин, бо для нього переважно їх і написано. Вистави ці своїм змістом, мовою й прекрасною грою Щепкина зробили незвичайне враження на полтавців.

В цих п'єсах розгортає свій хист М. С. на всю силу, створюючи класичні типи Виборного та Чупруна. Зріст таланту ще з більшим загостренням ставить питання про кріпацтво Щепкина й усієї його родини. Пани його на прохання кн. Репніна дозвиста з кріпацтва цього високообдарованого артиста, вимагають плати до 10 тис. крб. Кріпацький ярм приборкує й звязує творчий розмах Щепкина. З ініціативи полтавців влаштовується вистава, на гроші з цієї вистави викупають Щепкина. Цим виявляється, що Репнін не дав „отпускной“ суми всієї суми — тоді Щепкин за порукою свого історика Бантиш-Каменського видає вексель на 4 тис. крб. і 1821 р. він вільний. Щепкин знову трупу й їде до Києва, відтіля збирається в Італію, — та вже широко сягнула його невмируща слава — запрошують його на Московську сцену. Тут його популярність зростає що вистави. Широкі обрії перед ним, створюється школа молоді, що йде за його прикладом у боротьбі за реалізм. Щепкин на гастролі їздить до Петербургу. Викладає декламацію в Московській театральній школі.

Потрапляє в чудове товариське оточення, що підносить його інтелектуально й тим збільшує цінність актора-творця. Перебував в центрі тодішнього поступового рос. громадянства — Пушкин, Грибоедов, Тургенев, Белинский, Грановський, Станкевич і т. інш. Як найближче, звичайно, приятель з Гоголем, Шевченком. Дружні розмови, спогади про Україну, Гоголь користувався з деяких оповідань Щепкина для своїх творів. За порадою Щепкина взявся Гоголь за „Женитьбу“. П'єси Котляревського виставляються на столичній сцені за допомогою Щепкина. 1844-45 р. на протязі 6 тижнів 13 разів йде „Москаль-Чарівник“ на Петербурзькій сцені, бо Щепкин грав Чупруна і мав величезний успіх. Коли раніше до українських вистав ставилися, як до жарту, де можливо залюбки посміялися з „хохлів“, то Щепкин показує справжнє мистецтво укр. народу з його глибоким гумором та комізмом.

Не лише в творчості підтримує Шевченка „сидовусий друг“, а й морально. Кониський підкреслює, що Щепкин та Бодянский умовляли Шевченка писати українською мовою. Коли року 1857 Шевченка затримано в Нижньому при поверненні з заслання — Щепкин одразу йде до свого приятеля. Листування їхнє як найкраще свідчить про велику приязнь двох

Славетний кріпак-актор М. С. Щепкин, в ролі Чупруна з п'єси Котляревського „Москаль-Чарівник“

Славетний кріпак-актор М. С. Щепкин, в ролі Чупруна з п'єси Котляревського „Москаль-Чарівник“

Тогочасний театр у м. Полтаві

талановитих митців-кріпаків. Посівши видатне місце в театральному світі Щепкин виховує цілу групу молодих акторів, та старість уже надходить, хоч і грав він до останнього дня. На 75 році життя в Ялі помер Щепкин. Поховано його на П'ятницькому кладовищі, — на монументі напис: „М. С. Щепкину — артисту и человеку“.

Що ж нове дав Щепкин для театального мистецтва свого часу? На одній вечірці Шевирев читав вірші:

„Сердечный смех — твоя держава,
Игра — природы простота“...

Щепкин скарактеризовано як найкраще Щепкина. Шлях, яким вів театр Щепкин, йшов від псевдо-класицизму до реалістичного показу життя й людини на сцені. Він сполучив у собі незвичайну обдарованість з величезною працездатністю й яскравим темпераментом. Поставив перед актором завдання не халтури, а серйозної сумлінної праці, високої культури та загального розвитку. Сценічний хист Щепкина живився соками життя, невми-

руща гра й типи, що дав він, — то наслідок спостереження різних кол суспільства.

„Актёр должен быть нервом своего народа, а не только театального монастыря“ — даючи такий заповіт Щепкин як найглибше його здійснював.

Природність, ширість, глибоке усвідомлення типу й логії людини, що її гравш — от головні засади театального Щепкина. Акторство — техніка; художність — то психологічний зміст сценічної творчості. Треба усвідомитися й перетворитися в того, кого гравш; а до цього прекрасна гра обличчя, гра очей, інтонація. Від кріпака до талановитого видатного актора, то шлях Щепкина, що був живим втіленням протиположності кріпацтва, а своєю грою в українських п'єсах підняв український театр до високостів справжнього театру „нації“ мужиків. Засади ж театального реформаторства йшли до реалізму, до найтіснішого зв'язку з життям, що в своїй широчині змогла виконати театральна громадскість в радянському, робітничо-селянському театрі.

В Черне...

В. О. СЕРОВ

у збірці Харківського Художнього Музею

„Що таке мистецтво Серова?“

Це урок малярства — каже один з дослідників Серовської творчості. Другий продовжує цю думку: „метою шукань Серова було — знайти саме ремесло живопису, оволодіти наукою малювати якомога простіше й легше, стати майстром у високому розумінні цього слова“. З цього погляду набувають особливої ваги — незавершеність твору, одвертість художніх засобів, — навіть невдача й помилка Серова.

Харківський Художній Музей одержав у спадщину від попередніх музейних колекцій лиш один твір Серова, — великий груповий портрет з кол. Харківського дворянського зібрання. Невдача цього виконаного на замовлення портрету — в унутрішній суперечливості завдання. Треба було намалювати родину Олександра III у Харкові, у колонному залі зібрання, після катастрофи з царським потягом у Борках. Але чадолюбний генерал, сам сьомий на чолі своєї численної родини, справляє банальне обивательське враження, що не відповідає ані парадності залі, ані драматизму момента „чудесного порятунку“. Це величезне полотно Музей одержав нагорнутим на вал фарбою в середину (!), — пошкодження, що від цього сталися, нині відреставровує в Москві худ. Д. Ф. Богословський, відомий своєю реставрацією порізаної картини Рєпіна „Грозний та його син“.

Значіння Серова — портретиста не повинно заслоняти ту роль, що в розвиткові „інтимного пейзажу“ відіграли серовські сільські задвірки, сумні осінні дні, стоги, перевози... Покірна простота мотиву урівноважується тут ущипливою тугою почуття.

Нове придбання Музею, — „Ялини“, сірі хмари над проліском, — це якраз той, за висловом І. Є. Грабаря, „чудовий великий пейзаж, що його Серов написав у Домотканові та дуже високо ставив Левітан“.

Типовий для Серова цього періоду зворот від мальовничого до характерного відбиває й друге придбання Музею, — велика композиція „Дон-Жуан“. Все оперово-блискуче видучено з цієї теми. Похмурий захід сонця, весняний сад після дощу. За чорним вохким деревом — висока, сторожка фігура: темний одяг, тонке обличчя... Кого він чекає? Коханку? Супротивника? — Проте вся „ідея“ Дон-Жуана в цьому гострому профілі, у жовтому, наче в хижого птаха, оці.

Усі ці три твори Серова в Художньому Музеї утворили часу — 90-х років минулого сторіччя, — але різних портрет, — пейзаж, — композиція.

В. О. Серов

(Збірка Харківського Художньо-Історичного Музею)

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖЦИРК

6-го ЛИСТОПАДА ПОЧИНАЄ СВІЙ СЕЗОН

**ІАГОВІ УМОВИ—
АЛОННА СИСТЕМА—**

дають змогу кожному робіт-
никові відвідувати циркові
вистави.

**В ЦЬОМУ СЕЗОНІ
ГЛЯДАЧ ПОБАЧИТЬ:**

Закордонну стайню першо-
рядних коней під
управлінням

ОЛЕКСАНДРА ЧІНІЗЕЛІ

Заслуж. артиста республіки
ВОЛОДИМИРА ДУРОВА
з його тваринами

БЕНГАЛЬСЬКИХ ТИГРІВ

Індійських СЛОНІВ-ВЕЛЕТНІВ

АЛЬОТ

ЛАНІ

цирка

ОМЕНА,

одночасно 10-ми
літ менш як за
три й пейзажі
на роялі кож-
ріжні мелодії і
співає іншу арію

малп **„Тарзан“**

у повітрі
УОЗЕТ)

ведмедів та малп
(ШАРЛЬ-ЛЕБ)

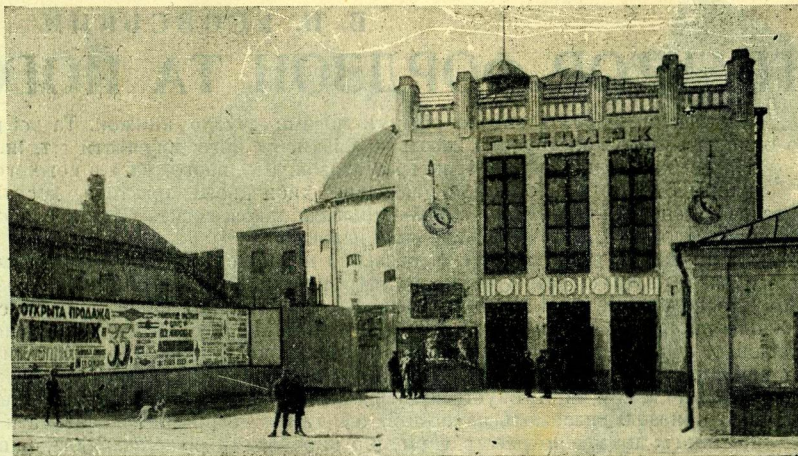
Морських левів **(Німфи)**

Ікарійські ігри—**9 ЛІАС**

списпидистів-циклістів—**4 Роббієс**

американськ. спортсменів—**Квінї**

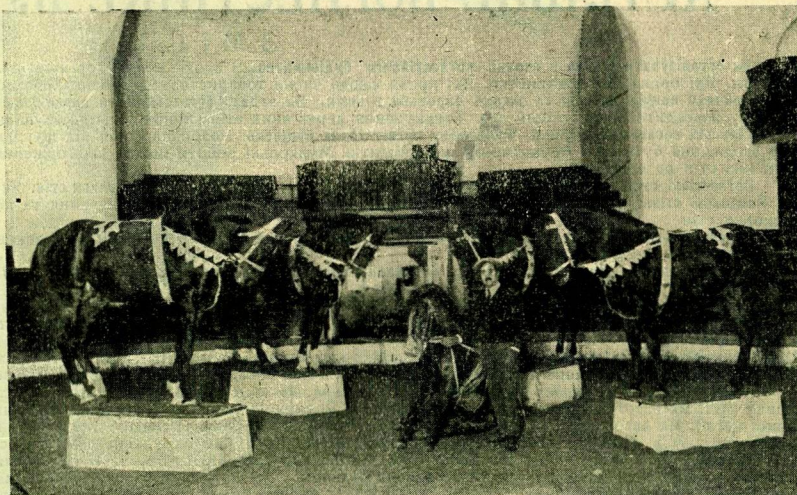
кожного в програму входить до 150
наших та закордонних
циркових номерів

В будинкові цирка
переведено великий
ремонт. Збільшено
світла, влаштовано
вентиляцію

Для великих ком-
плектів тварин збу-
довано нове по-
мешкання

Чарлі Чаплін

Олександр Чінізелі

ВИСТАВИ БУДУТЬ ПОЧИНАТЬСЯ о 8-й годині й ЗАКІНЧУВАТИСЯ в 11^{1/2} год.

УНІВЕРСАЛЬНЕ НАУКОВЕ ВИДАВНИЦТВО „УНІЗДАТ“

ХАРКІВ, СТАРИЙ ПАСАЖ, № 22.

НОВІ КНИЖКИ НА 1922 РІК

Б. Н. УСОВСЬКИЙ

ТРАКТОР ФОРДЗОН ТА ЙОГО СУПУТНИКИ

За трактор Фордзон видано різними мовами чимало книжок. Та всі вони або вихваляють його прикмети, або описують його конструкцію, дають указівки, як його доглядати і т. ін.

Проте, хоч який добрий трактор Фордзон, й у нього, як і в кожного витвору рук людських, хиби є. Книга Б. Н. Усовського зазначає хиби цього трактора, досить таки численні, пояснює їх і описує приладдя та способи усунути ці хиби—приладдя також досить численне, що його виробляє сила різних фірм, які утворили так звану „фордзонівську“ промисловість.

Окрім цього, у книзі Б. Н. Усовського подається опис цілої низки машин та приладь, що їх можна використати разом із трактором Фордзон, і тим зробити його застосування повнішим та різноманітнішим як в сільському господарстві, так і для позасільського призначення. Далі, тут описується таке приладдя, що дає можливість використати Фордзон для одночасної роботи кількох машин, однотипових чи різнотипових, що працюють послідовно, або ж знову описується допоміжне приладдя, щоби використати машини кінного тягла—це приладдя до причіпки—гітчі. Нарешті, у книзі описується таке приладдя, що дає змогу використати трактора Фордзон і знаряддя, що з ним застосовується до роботи, способом зручнішим й автоматичним, а значить, і економнішим. До такого приладдя, належить пауер-тейк-оф, гайди—напрямники, автомати тощо.

До книги докладено реєстр фірм, що виробляють різне знаряддя, машини та приладдя до Фордзона, зазначено ціни на них та адреси тих фірм.

Стор. 122. Мал. 76

Ціна 2 карб.

Б. Н. УСОВСЬКИЙ

РУЧНИЙ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИЙ СТРУМЕНТ

ЙОГО ТИПИ, ЗНАЧІННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Рационалізація праці—НОП (Наукова Організація Праці), що так багато дає в промисловості, майже не торкнулася сільського господарства. А тим часом тут вона може мати чималий вплив. Машинізація та механізація сільсько-господарської праці потребує великих коштів. Проте всю увагу звернено на великі одиниці такої механізації: трактори, комбайни (складні жнивнор-молотар-и); і кожна одиниця цього знаряддя коштує тисячі карбованців. Такі дрібні господарського реманенту, як лопати, вила, граблі, садові ножі та ножиці (секатори), н живки (садові пилки), коси та інш. уваги до себе не притягають і стандартизація їх майже не торкнулася.

Тимчасом тракторів у нас тільки 30.000 штук, рахуючи приблизно, а, наприклад, кіс—десять мільйонів, а лопат, вил, грабел, серпів може ще й більше. І навіть, як ми перейдемо цілком на механічний обробіток землі, то й тоді загальна вартість тракторів буде менша від вартості всієї кількості ручного реманенту, що є у вжитку. І машина ніколи не зможе зовсім витіснити його. Отже значіння ручного інструменту дуже помітне навіть з боку його грошової вартості.

А як урахувати, що косар на гектарі землі робить до 50 тисяч махів косою, грабар—до півмільйона махів рикалем, а жнива—майже 1 мільйон махів серпом, і що при таких астрономічних числах кожен грам зайво витраченої сили перетворюється на тони зайвої ваги, що її перекидає людина,—то ми зрозуміємо, що рационалізувати наше ручне сільсько-господарське знаряддя є справою konieczною та невідкладною.

Книжка Б. Усовського є перша і єдина у цій галузі; вона охоплює всі відміни праці польової, городницької, садівничої та виноградарської і меліоративної, і всі відміни дрібного ручного інструменту—від лопати та ручного культиватора до поливачки та ножиць відстригти, як струменту найпростішого так і найдосконалішого.

Стор. 124. Мал. 120

Ціна 2 карб.

Інж. Г. Д. АНДРЕЄВ і А. С. МАРГОЛІН

АРТІЛЬНЕ ВОГНЕСТІЙКЕ БУДІВНИЦТВО

З МІСТ

Як організувати артіль в справі вогнестійкого будівництва. З якою метою організується товариство. Яку роботу товариство може проводити. Як права має товариство. Як права мають члени товариства. Як розподіляються прибутки.

Починні пожеж на селі та заходи боротьби з ними. Як надати вогнестійкості дерев'яним будинкам. Насамперед вогнестійкості покрівлі. Як самому злагодити вогнестійкий дах. Тинькування дерев'яних стін глиною. Заличкування дерев'яних стін.

Сільські вогнестійкі будівлі. Фундамент вогнестійких будівель. Розбивка ровів під фундамент. Як готувати розчини. Мулярські роботи що до згодження бутівних і брукнякових фундаментів. Мулярські роботи що до зладження бетонних і піскових фундаментів. Як забезпечити низ стін од вогкості.

Вогнестійкі стіни з невідпаленої глини. Як вибирати глину, придатну для мурування стін. Як підготувати глину для будівлі Каркасні глиняні стіни. Мазанкові стіни. Як робити дерев'яний покрит. Обмазка стін глиною. Тинькування та побілка стін. Подвійні мазанкові стіни. Вартість мазанкових стін.

Дерев'яно-глиняно-солом'яні стіни. Рублені дерев'яно-глиняно-солом'яні стіни. Балькові дерев'яно-глиняно-солом'яні стіни. Вартість дерев'яно-глиняно-солом'яних стін.

Набивні глиняні стіни. Риштовка для будування глиняних стін. Землебитні і глинобитні стіни. Остаточна обробка землебитних стін. Вартість землебитних. Глинобитні стіни.

Солом'яно-глинобитні стіни. Як заготовляти розчин. Набивка глинолитних стін. Як робити вікнини і двернини в глинолитних стінах. Як робити оцип на стінах. Остаточна обробка глинолитних будівель. Організація робіт в справі будування глинолитно-солом'яних стін. Кошторис.

Глиняно-хворостяні стіни. Матеріал для глиняно-хворостяних стін. Укладання, осушні канали. Зладження двернин та вікнин. Укладання ошпуну на стіни. Зовнішнє обмазування стін. Організація робіт і кошторис глиняно-хворостяних стін. Вартість глиняно-хворостяних стін.

Глиняні стіни зі штуркового мурування. Колобові стіни. Валькові стіни. Саманні стіни. Що таке саман і лимач. Матеріали для мурування саманних стін. Як заготовляти глином'ятку для саману. Розмір саманної цегли і потрібна товщина стін. Виробництво саманної цегли. Сушіння саманної цегли. Як заготовити розчин для саманного мурування. Як мурувати стіну з саману. Уставляння дверних і віконних варцаб. Укладання сволоків. Обробка саманних стін. Організація робіт що до мурування саманних стін. Кошторис.

Пісково-вапнові стіни. Фундамент. Матеріал для пісково-вапнових будівель. Як виготовляти сумішки для пісково-вапнових стін. В яких пропорціях треба брати матеріал для виготовлення сумішки. Як мурувати вапново-піскованабивні стіни. Як робити вікнини та двернини. Вартість вапново-піскованабивних будівель. Організація роботи що до вапново-піскованабивних стін і кошторис.

Стіни з природного каменю. Вартість кам'яних стін. Вогнестійкі покрівлі. Крокви. Найпридатніші дахові матеріали для сільських вогнестійких покрівель.

Як зладити глином'ятку покрівлю. Успіх роботи і вартість глиносолом'яної покрівлі.

Покрівля з цементово-піскової дахівки. Матеріали для виробництва цементової дахівки. Формування дахівки.

Покриття цементовою дахівкою. Крокви. Обратування, Покриття і кошторис.

Стелі вогнестійких будівель. Балькові стелі. Плетені чи мазанкові стелі.

Порівняльна вартість різних стін для селянської хати.

Стор. 118. Мал. 76.

Ціна 2 карб.